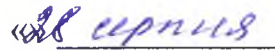

Міністерство освіти і науки України
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Кафедра Філософії та суспільних наук (№ 701)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Гарант освітньої програми
 Наталія БІЛЬЧУК
(підпис) (ім'я та прізвище)

 2024 р.

**СИЛАБУС ВИБІРКОВОЇ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

**Актуальні проблеми теорії пізнання:
філософські засади штучного інтелекту**
(назва навчальної дисципліни)

ВК 2 Вибіркова дисципліна (за темою дисертаційної роботи)
(назва вибіркового блоку)

Галузь знань: 03 Гуманітарні науки

Спеціальність: 033 Філософія

Освітня програма: Філософія
(найменування освітньої програми)

Форма навчання: денна та/або заочна

Рівень вищої освіти: третій (освітньо-науковий)

Вводиться в дію з «01» вересня 2024 р.

Харків 2024

Розробник: _доцент, доцент, канд. філос. наук Наталя БІЛЬЧУК

(посада, науковий ступінь і вчене звання, ім'я та прізвище)

(підпис)

Силабус вибіркової навчальної дисципліни розглянуто на засіданні кафедри
Філософії та суспільних наук (№ _701)

Протокол № 1 від «28» серпня 2024 р.

(назва кафедри)

Завідувач кафедри: проф., докт-р філос. наук

(науковий ступінь і вчене звання)

(підпис)

Ольга ПРОЦЕНКО

(ім'я та прізвище)

Загальна інформація про викладача

ПІБ: Більчук Наталя Леонідівна

Посада: доцент

Науковий ступінь: канд. філос. наук

Вчене звання: доцент

- Перелік дисциплін, які викладає:
«Філософія»;
- «Історія філософії»;
- «Логіка та основи аргументації»;
- «Філософія: світ людини».
- «Філософія історії»

Напрями наукових досліджень:

- філософська антропологія;
- екзистенціальна філософія;
- філософські проблеми інформаційного суспільства.

Контактні дані: n.bilchuk@khai.edu

---

1. Опис навчальної дисципліни

Форми здобуття освіти

Денна, заочна, дистанційна.

Семестр, в якому викладається дисципліна – третій.

Обсяг дисципліни:

Загальна кількість кредитів ЄКТС – 5, у тому числі аудиторних – 64 годин, загальна кількість годин – 150. Розподіл аудиторного навантаження та часу на самостійну роботу визначається навчальним планом освітньої програми, до складу якого входить вибіркова дисципліна.

Дисципліна – вибіркова.

Види навчальної діяльності – лекції, семінарські заняття, самостійна робота здобувача.

Види контролю – поточний, модульний та підсумковий контроль (іспит).

Мова викладання – українська.

Необхідні обов'язкові попередні дисципліни (пререквізити) – для вивчення курсу студенти не потребують спеціальних знань. Разом з тим, бажаною є наявність у здобувачів базових компетентностей з історії філософії, філософії, філософських проблем наукового пізнання, логіки.

Необхідні обов'язкові супутні дисципліни (кореквізити) – оскільки курс є вибірковою та спрямованим на поглиблення знань за темою дисертаційного дослідження, необхідних супутніх дисциплін не передбачено. Компетентності, набуті протягом вивчення курсу, можуть бути застосовані для аналізу різних аспектів сучасного стану наукового пізнання та формування свідомої, активної, відповідальної громадянської та світоглядної позиції.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета вивчення дисципліни – на основі більш глибокого теоретичного освоєння актуальних проблем сучасної теорії пізнання визначити специфіку новітніх філософських концепцій, в яких досліджено онтологічні, логіко-методологічні й етичні питання філософії штучного інтелекту.

Завдання: досягнення вказаної мети курсу реалізується шляхом послідовного виконання наступних завдань:

1. Встановити особливості співвідношення понять «інтелект» і «штучний інтелект».
2. Сформулювати підходи до визначень поняття «інтелект» в філософській європейській традиції
3. Дослідити та проаналізувати розвиток теорії та методології пізнання в історико-філософському контексті.

4. Окреслити сутнісні відмінності феноменів пізнання, мислення, розуміння та їх методологічну проблематику.
5. Проаналізувати питання символічного вираження смислів.
6. Дослідити специфіку дискусії про штучний інтелект в контексті філософської антропології.
7. Визначити перспективи використання штучного інтелекту в аерокосмічній галузі та можливі ризики.

Результатами навчання має стати отримання наступних компетентностей:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу з боку складних проблем сучасної людини;
- вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми соціального знання;
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;
- здатність вчитися і оволодіти інформацією з різних сфер сучасного знання;
- здатність діяти свідомо та відповідально;
- здатність приймати обґрунтовані етичні рішення і шляхи наукових пошуків;
- здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства та науковця, досліджувати і транслювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенство права, прав і свобод людини.

Очікуванні результати: після опанування дисципліни, здобувач **буде знати:**

1. Специфіку філософії штучного інтелекту, її предмет і методологію досліджень.
2. Генезу розвитку теорії та методології пізнання, сучасні школи та концепції стосовно інтелектуальних здібностей людини.
3. Ключову проблематику основних концепцій філософії штучного інтелекту.
4. Особливості науково-філософської дискусії щодо можливостей тесту Тюрінга і «китайської кімнати» Дж. Серля.
5. Основні ідеї трансгуманізму, робоетики і концепції дружнього штучного інтелекту, зокрема, у аерокосмічній галузі.

Вміти:

1. Чітко визначати проблематику філософії штучного інтелекту.
2. Відрізняти аналітико-філософський підхід до аналізу штучного інтелекту від інших (неаналітичних чи не філософських) підходів.
3. Виявляти сутнісне значення аргументів, які пропонують мислителі для обґрунтування філософських концепцій штучного інтелекту.

4. Критично аналізувати основні праці представників філософії штучного інтелекту.

5. Виявляти можливості та ймовірні ризики використання штучного інтелекту в аерокосмічній галузі.

3. Зміст навчальної дисципліни

Модуль 1. Генеза теорії пізнання

Тема 1. Штучний інтелект як об'єкт філософського аналізу

- *Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 4–8 годин.*

Тема семінарського заняття: Формування уявлень про інтелект в античній традиції: Геракліт та Арістотель

- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні*

Що таке інтелект? Формування уявлень про інтелект в античній традиції: Геракліт та Арістотель. Гносеологія та аналітика: види та форми знання. Природа та проблематичність істини. Логіка та вчення про категорії в контексті використання штучного інтелекту. Наукове підґрунтя філософувань про інтелект. Природний і штучний інтелект.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4-10 години.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Підготовка презентації, доповіді про представників античної філософської думки щодо інтелекту.

Тема 2. «Знання – сила»: формування методологій наукового пізнання у новоєвропейській філософії.

- *Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 4 – 8 годин.*

Тема семінарського заняття: Особливості емпіризму та раціоналізму як основних методологій наукового пізнання

- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні*

«Знання – сила»: пізнання як інструмент перетворення світу. Дуалізм об'єкта та суб'єкта. Розробка наукового методу. Проблема методу наукового пізнання: емпіризм проти раціоналізму, індукція проти дедукції Проблема джерела знань: раціоналізм (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц) та емпіризм, сенсуалізм (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк, Д. Юм). Ф. Бекон та «Велике відновлення наук»: вчення про «ідоли» пізнання та повну і неповну індукції в

контексті використання штучного інтелекту. Принцип «радикального сумніву» Р. Декарта. Дедукція та «аксіоми» раціоналізму. Дуалізм матеріальної та духовної субстанції. Механіко-метафізична картина світу та штучний інтелект. Сенсуалізм Дж. Локка: критика «вроджених ідей» та вчення про первинні і вторинні якості. Соліпсизм та іматеріалізм Дж. Берклі щодо можливостей штучного інтелекту. Скептицизм Д. Юма.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4-10 години.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Підготовка презентації, доповіді про представників новоєвропейської філософської думки щодо інтелекту.

Тема 3. «Коперніканський переворот» у філософії: світ як феномен

- *Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 4 – 8 годин.*

Тема семінарського заняття: Подолання наукового догматизму та «коперніканський переворот» в філософії

- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні*

Подолання наукового догматизму та «коперніканський переворот» в філософії. Що я можу знати: визначення суб'єктивного в об'єкті. Специфіка пізнавального суб'єкта. «Трансцендентальна єдність аперцепції» як основа суб'єкт-об'єктного розуміння світу. Вчення про можливості та межі наукового пізнання. Антиномії розуму та штучний інтелект. Пізнання та мислення. Людина як творець. Світ як результат діяльності людського духа: діалектика «Я» та «не-Я». Дійсність як «розгортання» понять та знань про неї.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4-10 години.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Підготовка презентації, доповіді «Особливості та можливості суб'єкта пізнання: що можна «відтворити»?»

Тема 4. Актуальні проблеми сучасної філософії науки

- *Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 6 – 12 годин.*

Тема семінарського заняття: Пізнання, мислення, розуміння в контексті штучного інтелекту.

- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні*

Характерні риси сучасної філософії. Антропологізм. Відношення до науки. Становлення проблематики сучасного світобачення. Загальні риси

сцієнтичного напрямку філософії. Розвиток аналітичної філософії в трудах Л. Вітгенштейна та Б. Рассела. Американський прагматизм (Ч. Пірс, У. Джеймс та інші). Криза раціонального розуміння дійсності. Проблематика розуміння особливостей людини та пізнання у філософії сучасності. Пізнання та мислення: «принцип трьох «К»» М. Мамардашвілі. Знання чи інформація: феномен «зомбі». Симулятивна природа сучасного світу Ж.Бодрієра.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4-10 години.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Підготовка презентації, доповіді «Пізнання та мислення: «принцип трьох «К»» М. Мамардашвілі та феномен «зомбі».

Модульний контроль проводиться у вигляді підготовки тез доповіді на науково-практичний семінар.

Змістовний модуль 2. Філософські засади штучного інтелекту

Тема 5. «Людина-машина»: еволюція ідеї «штучної людини».

- *Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 6 – 12 годин.*

Тема семінарського заняття: Людина-машина.

- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні*

Образ «штучної людини» у грецькій міфології: способи та умови «відтворення» (Талос, Галатея, Пандора, Голем). Парацельс «Про природу речей» та гомункулуса. Вчення про живі істоти як складні механізми Р. Декарта. Механіка людського мислення Т. Гоббса. Теорія Г. Ляйбніца про універсальну мову. Підходи до розуміння природи людини: моністичний, дуалістичний, плюралістичний. Механістичний погляд на людину Ламетрі. Проблема «людина-машина» у сучасній філософії.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4-10 години.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Підготовка до обговорення проблеми: *Людина – це складна машина, отже, машина – є спрощена людина?*

Тема 6. Становлення та розвиток філософії штучного інтелекту

- *Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 6 – 12 годин.*

Тема семінарського заняття: Тест Тюрінга та дискусійні питання щодо нього.

Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні

Виникнення комп'ютерних наук та філософія (Б. Паскаль, В. Ляйбніц, Г. Фреге, Б. Рассел). Розвиток комп'ютерних наук у середині ХХ ст як заклик до створення штучного інтелекту. «Теза Черча-Тюрінга». Алан Тюрінг та його внесок у розвиток штучного інтелекту. Тест Тюрінгата специфіка розуміння мислення у ньому: гра в імітацію. Дискусійні питання тесту Тюрінга. Розвиток ідей Тюрінга у теорії клітинних автоматів (К. Ленгтон). Критичні зауваження.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4-10 години.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Підготовка презентації або доповіді для обговорення теми Дискусійні питання тесту Тюрінга.

Тема 7. Зміна уявлень про проблематику філософії штучного інтелекту

- *Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 6 – 12 годин.*

Тема семінарського заняття: «Китайська кімната» Джона Серля

Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні

Способи пізнання розуму. Свідомість, розум, інтелект. Г. Дрейфус про межі штучного інтелекту: що не можуть комп'ютери? Чотири типи розумової діяльності: асоціативна, проста й складна формальна та неформальна. Проблема «слабкого» та «сильного» інтелекту. Біхевіонізм та мисленні експерименти у філософії свідомості. «Китайська кімната» Дж. Серля. Дискусійні питання «китайської кімнати». Біологічний натуралізм. «Мізки у бочці» (Х. Патнем). «Що означає бути кажаном?» (Т. Нагель). Виникнення ментального: основні філософські теорії. Психофізична проблема. Легкі і важка проблема свідомості.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4-10 години.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Підготовка презентації або доповіді для обговорення теми Дискусійні питання «китайської кімнати» та біологічний натуралізм.

Тема 8. Етичні проблеми штучного інтелекту

- *Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 6 – 12 годин.*

Тема семінарського заняття: Проблема свободи волі у наукових експериментах

Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні

Проблема свободи волі. Компатибілізм та інкомпатибілізм про свободу волі. Наукові експерименти, присвячені дослідженню свободи волі. Ситуація

вибору: логіко-філософський аналіз. Штучний інтелект з погляду автономії суб'єкта та моральної відповідальності. Етика штучного інтелекту. Комп'ютеризація і новітні етичні теорії. «Машинна етика». Трансгуманізм і перспективи штучного інтелекту. Робоетика та «три закони робототехніки» Айзека Азімова. Дружній штучний інтелект (Е. Юдковський).

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4-10 години.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Підготовка презентації або доповіді для обговорення теми Штучний інтелект з погляду автономії суб'єкта та моральної відповідальності.

Тема 9. Використання штучного інтелекту в аерокосмічній галузі

- *Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 2 – 6 годин.*

Тема семінарського заняття: Можливості та ризики використання штучного інтелекту в аерокосмічній галузі

Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні

Специфіка авіаційної та космічної сфер діяльності людини. Фактори небезпеки. Людській фактор. Штучний інтелект у підготовці пілотів. Програма «Пілотне навчання в майбутньому». Створення симуляцій та віртуальної реальності. Безпілотні літаки та дрони. Переваги штучного інтелекту: ситуативна обізнаність, управління інструментами, автономна навігація, самодіагностика та ремонт тощо. Комунікація з екіпажем.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4-10 години.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача. Підготовка презентації або доповіді на теми Штучний інтелект у підготовці пілотів.

Модульний контроль передбачає підготовку підсумкового завдання

4. Індивідуальні завдання

Не передбачено навчальним планом

5. Методи навчання

Вербальні, наочні, практичні.

6. Методи контролю

Поточний контроль (теоретичне обговорення), модульний контроль (за програмою курсу) та підсумковий (за програмою курсу) та іспит.

7. Критерії оцінювання та розподіл балів, які отримують здобувачі

7.1. Розподіл балів, які отримують здобувачі (кількісні критерії оцінювання)

Складові навчальної роботи	Бали за одне заняття (завдання)	Кількість занять (завдань)	Сумарна кількість балів
Змістовний модуль 1			
Виконання і захист індивідуальних завдань	0...5	4	0...20
Модульний контроль	0...20	1	0...20
Змістовний модуль 2			
Виконання і захист індивідуальних завдань	0...5	4	0...20
Модульний контроль	0...20	1	0...20
Змістовний модуль 3			
Виконання і захист підсумкового завдання	0...20	1	0...20
Усього за семестр			0...100

Шкала оцінювання: бальна і традиційна

Сума балів	Оцінка за традиційною шкалою	
	Іспит, диференційований залік	Залік
90 – 100	Відмінно	Зараховано
75 – 89	Добре	
60 – 74	Задовільно	
0 – 59	Незадовільно	Не зараховано

Задовільно (60-74). Показати мінімум знань та умінь. Захистити індивідуальні завдання. Мати хоча б фрагментарні, поверхові знання найважливіших розділів програми, лекційного курсу, сутність та зміст етичних проблем сучасності. Можливі незначні труднощі з використанням науково-понятійного апарату і термінології навчальної дисципліни, часткові труднощі з виконанням передбачених програмою завдань, неповне знайомство з рекомендованою літературою; заохочується прагнення логічно виразно й послідовно викласти відповідь.

Добре (75-89). Добре володіти основним матеріалом курсу. Виконати та захистити всі модульні, семестрові та самостійні завдання. Знати категоріально-понятійний апарат, вміти визначати проблематику та основні підходи до її вирішення, продемонструвати навички критичного мислення та логічного аналізу, для кожної етичної теорії вміти формулювати її принципи, визначати специфічні риси, аналізувати ідеї основних представників; показувати, як

принципи певної етичної теорії виявляють себе у феноменах ділового життя. Знання найважливіших робіт зі списку рекомендованої літератури.

Відмінно (90-100). Глибоке і систематичне знання всього програмного матеріалу і структури дисципліни, а також основного змісту і новацій лекційного курсу в порівнянні з навчальною літературою; виразне і вільне володіння концептуально-понятійним апаратом, науковою мовою і термінологією відповідної наукової галузі; публікація наукової роботи (тез, статей); знання основної і знайомство з додатково рекомендованою літературою; вміння виконувати передбачені програмою завдання; логічно коректний і переконливий виклад відповіді. Формулювати та відстоювати власні світоглядні позиції, розуміти суть та вести діалог із представниками інших культур.

9. Політика навчального курсу

Відпрацювання пропущених занять відбувається відповідно до розкладу консультацій, за попереднім погодженням з викладачем. Питання, що стосуються академічної доброчесності, розглядає викладач або за процедурою, визначеною у Положенні про академічну доброчесність.

10. Методичне забезпечення та інформаційні ресурси

Підручники, навчальні посібники, навчально-методичні посібники, конспекти лекцій, методичні рекомендації тощо, які видані в Університеті знаходяться за посиланням: <http://library.khai.edu/>

1. Філософія : навч. посіб. / О. П. Проценко, Н. Л. Більчук, Л. А. Васильєва, О. І. Гаплевська, С. Є. Чмихун. – Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т», 2021. – 120 с.
2. Філософські проблеми наукового пізнання [Текст] : навч. посіб. / О. П. Проценко, Н. Л. Більчук, О. І. Гаплевська, Г. Г. Півень, І. М. Ушно, С. Є. Чмихун, С. І. Широка. – Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т», 2024. – 184 с.
3. Філософія в тестах [Текст] : навч. посіб. / В. О. Чернієнко, Н. Л. Більчук, С. І. Широка, О. І. Гаплевська. – Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т», 2018. – 220 с.

10. Рекомендована література

Базова

Антологія сучасної філософії науки, або усмішка ASIMO / за наук. ред. В. П. Мельника та А. С. Синиці. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 568 с.

Білуха, М. Г. Основи наукових досліджень : підруч. для студентів екон. спец. вузів / М. Г. Білуха. – Київ : Вища школа, 1997. – 271 с.

Ганаба, С. О., Шинкарук О. М. Філософія та методологія науки : навч. посіб. / С. О. Ганаба, О. М. Шинкарук. – Хмельницький : НАДПСУ, 2019. – 288 с.

Світ мудрості. Хрестоматія з філософії : навч. посіб. / упоряд. Г. Орендарчук, М. Шумка. – Тернопіль : Астон, 2004. – 272 с.

Семенюк, Е. Філософія сучасної науки і техніки / Е. Семенюк, В. Мельник. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. – 183 с.

Синиця, Андрій. Вступ до філософії штучного інтелекту : підручник / Андрій Синиця. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. – 292 с.

Допоміжна

Арістотель. Метафізика / Арістотель ; пер. О. Юдіна. – Харків : Фоліо. – 2020. – 300 с.

Бесонова, Л. Р. Етичний аналіз поняття «брехня» / Л. Р. Бесонова // Молодіжний економічний вісник ХНЕУ ім. С. Кузнеця. – 2019. – № 5. – С. 22–24.

Бодрійяр, Ж. Симулякри і симуляція / Ж. Бодрійяр ; пер. з фр. В. Ховхуна. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 118 с.

Гадамер, Г.-Г. Істина і метод. Том 1. Герменевтика / Г.-Г. Гадамер ; пер. О. Мокровольський. – Київ : Юніверс, 2000. – 464 с.

Декарт, Р. Міркування про метод, щоб правильно спрямувати свій розум і відшукати істину в науках / Р. Декарт ; пер. з фр. В. Адрушка і С. Гатальської. – Київ : Тандем, 2001. – 101 с.

Добровольська О. В., Штанько В. І. Філософський аналіз еволюції штучного інтелекту / Дослідження з історії і філософії науки і техніки. Том 28 № 1 2019, с. 10 – 19.

Д'юї, Дж. Досвід і освіта / Дж. Д'юї ; пер. М. Василечко – Львів : Кальварія, 2003. – 84 с.

Кант, І. Критика чистого розуму / І. Кант ; пер. з нім. І. Бурковського. – Київ : Юніверс, 2000. – 504 с.

Карпенко В.Є. Проблема штучного інтелекту в сучасній філософії / <https://www.info-library.com.ua/books-text-11661.html>

Лакатош, І. Історія науки та її раціональні реконструкції / Імре Лакатош // Психологія і суспільство. – 2016. - № 3. – С. 13–23.

Локк, Дж. Розвідка про людське розуміння. У 4 кн. Кн.1 / Дж. Локк ; пер. Н. Бордукова. – Харків : Акта, 2002. – 152 с.

Мерфі і Паркінсон. Закони / укл. І. О. Назаренко. – Харків : Віват, 2018. – 304 с.

Монтень, М. Проби / Мішель де Монтень : пер. А. Перепадя, В. Скуратівський. – Харків : Фоліо, 2012. – 443 с.

Проценко, О. П. Практична філософія: професійна етика та комунікативна культура : навч. посіб. / О. П. Проценко, В. Б. Селевко. – Харків : ХАІ, 2021. – 80 с.

Северино, Е. Сутність нігілізму / Е. Северино ; пер з англ. та італ. Ю. Олійника. – Київ : Темпора, 2020. – 688 с.

Філософія науки і техніки : навч. посіб. до самост. роботи /
В. О. Чернієнко. – Харків : ХАІ, 2006. – 99 с.

Швирков О.І. Проблема штучного інтелекту і людиновимірність штучних інтелектуальних систем: дис. ... кандидата філос. наук: 09.00.09 / Швирков Олександр Іванович. - Житомир, 2006. - 174 с.

11. Інформаційні ресурси

Chalmers D. (1996). The conscious mind: in search of fundamental theory. – N.Y.: Oxford University Press. doi: <https://doi.org/10.1007/s11948-017-9975-2>

Dreyfus H. (1976). What computers can't do. British Journal for the Philosophy of Science, vol. 27 (2), pp. 177–185.

Searle J. R. Is the Brain a Digital Computer? URL: <https://web.archive.org/web/20070406071603/http://www.ecs.soton.ac.uk/~harnad/Papers/Py104/searle.comp.html>.

Turing A. M. Computing Machinery and Intelligence. Mind. 1950. Vol. 59, No. 236. P. 433–460.

Yudkowsky E. Friendly Artificial Intelligence. Singularity Hypotheses: a Scientific and Philosophical Assessment / Eds.: A. Eden, J. Moor, J. Søraker [etal]. Berlin: Springer, 2012. P. 181–193.